

PHÂN TẦNG XÃ HỘI VÀ PHÂN HOÁ GIÀU NGHÈO TRONG QUÁ TRÌNH PHÁT TRIỂN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG VÀ HỘI NHẬP KINH TẾ QUỐC TẾ

NGUYỄN ĐÌNH TẤN*

Phân tầng xã hội là một hiện tượng xã hội mới được các nhà khoa học nghiên cứu và thực sự quan tâm đến cách đây không lâu ở nước ta. Tuy nhiên, không phải gần đây hiện tượng này mới xuất hiện... Nó đã từng nảy sinh và tồn tại từ rất lâu trong lịch sử, và không phải riêng ở nước ta mà trên phạm vi toàn cầu (không loại trừ một quốc gia, một châu lục nào).

Trong một thời gian dài xã hội phong kiến ở nước ta trước đây, trên nền tảng sở hữu ruộng đất của giới địa chủ và các bậc vua chúa, phân tầng xã hội đã từng nảy sinh và tồn tại; phân tầng xã hội cũng đã tồn tại trong xã hội thuộc địa; trong thời bao cấp... và đặc biệt trở nên rõ nét và phổ biến kể từ khi nước ta tiến hành đổi mới, phát triển kinh tế thị trường, mở cửa, hội nhập kinh tế khu vực, quốc tế... Phân tầng xã hội bộc lộ trên nhiều phương diện song rõ nét nhất, được nhiều người quan tâm nhất đó là sự phân tầng về mặt kinh tế - tài sản, thu nhập mà biểu hiện về mặt xã hội của nó là vấn đề phân hoá giàu - nghèo.

Theo ý kiến của nhiều nhà khoa học, phân tầng xã hội là sự phân chia và hình thành cấu trúc xã hội bao gồm các tầng xã hội có sự khác nhau về địa vị kinh tế hay (tài sản), địa vị chính trị hay (quyền lực), địa vị xã hội hay (uy tín) cùng với một số những sự khác biệt khác (kéo theo) như những cơ hội thăng tiến, sự phong thưởng, lối sống, phong cách sinh hoạt, thị hiếu nghệ thuật...

Nhiều nhà khoa học trên thế giới cho rằng, phân tầng xã hội là một cấu trúc xã hội bất bình đẳng, một cấu trúc thang bậc bao gồm những tầng lớp xã hội

* GS.TS. Học viện Chính trị - Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh.

không ngang bằng nhau (cao thấp khác nhau) có những tầng "trên" hay còn gọi là "đỉnh" gồm những người giàu, nhiều quyền lực, có ảnh hưởng xã hội lớn (được gọi là tầng lớp thượng lưu), tầng lớp kế tiếp là tầng lớp trung lưu trên theo đó và thấp dần xuống dưới là tầng lớp trung lưu giữa, trung lưu dưới, tầng lớp lao động chân tay và cuối cùng là tầng "đáy", tầng lớp hạ lưu, tầng lớp bao gồm những người nghèo nhất, địa vị chính trị và địa vị xã hội thấp nhất.

Vấn đề đặt ra là phân tầng xã hội là một hiện tượng tự nhiên, khách quan, tất yếu tồn tại lâu dài, không thể tránh khỏi hay chỉ là sản phẩm của một thời kỳ lịch sử nhất định, phân tầng xã hội là tốt hay xấu, là tích cực hay tiêu cực, nó là trật tự cần thiết tạo động lực cho sự phát triển kinh tế - xã hội hay nguồn gốc của mọi xung đột xã hội, bất bình đẳng xã hội, kìm hãm sự phát triển của xã hội... Chúng ta có thái độ như thế nào đối với hiện tượng này, thừa nhận nó, cần thiết phải thiết chế nó hay tìm cách ngăn chặn nó, thu hẹp phạm vi tác động của nó.

Diễn đạt một cách đơn giản, ngắn gọn là, về mặt nguyên tắc chúng ta không nên nhìn phân tầng xã hội chỉ như một hiện tượng chung chung, trừu tượng mà cần phải tiến hành một thao tác hoá về mặt khái niệm, phân tích khái niệm phân tầng xã hội ra thành hai khái niệm bộ phận: phân tầng xã hội hợp thức và phân tầng xã hội không hợp thức.

- *Phân tầng xã hội hợp thức*, là phân tầng xã hội được hình thành chủ yếu dựa trên cơ sở của sự khác biệt về năng lực (thể chất, trí tuệ), những đóng góp, cống hiến thực tế của mỗi cá nhân cho xã hội. Người nào có tài cao, đức rộng, cống hiến cho xã hội nhiều thì người đó xứng đáng đứng vào vị trí cao trong xã hội, xứng đáng được giao phó cho những vị trí, quyền lực cao để lãnh đạo, quản lý xã hội. Họ xứng đáng được xã hội kính trọng, suy tôn và nhận về mình những lợi ích vật chất cao. Người nào tài đức trung bình, cống hiến cho xã hội ở mức trung bình thì đứng ở vị trí trung bình, nhận được những đánh giá trung bình tương ứng với những đóng góp của họ. Những người tài trí thấp, "tài hèn sức mọn", đóng góp cho xã hội ít thì đương nhiên sẽ đứng ở vị trí thấp, và họ được đánh giá, nhìn nhận một cách tương ứng với những gì mà họ có và làm cho xã hội. Thực chất phân tầng xã hội hợp thức như vậy chính là trật tự của công bằng xã hội nó vận hành theo nguyên tắc "*làm theo năng lực, hưởng theo lao động*".

Với một nội hàm khái niệm như vậy chúng ta có thể hiểu phân tầng xã hội hợp thức như một trật tự xã hội lý tưởng của sự công bằng xã hội.

Một xã hội như vậy sẽ tạo ra được động lực, nguồn xung lực thúc đẩy xã hội tiến lên phía trước, góp phần tạo ra trật tự xã hội cũng như tạo ra bộ mặt nhân văn, nhân bản, nhân ái cho xã hội; đồng thời khắc phục được những tư tưởng bảo thủ, hẹp hòi, đố kỵ ganh ghét những người hơn mình. Mặt khác, nó sẽ tạo ra những chuẩn mực cho sự đánh giá xã hội cũng như sự tự đánh giá bản thân. Các cá nhân vừa biết đặt ra cho mình những mục tiêu phấn đấu phù hợp vừa

biết tự bằng lòng với những gì mình có, mình làm, không lười biếng, không ỷ lại song cũng không quá tham vọng so với năng lực và những điều kiện hiện có của họ.

- *Phân tầng xã hội không hợp thức* có nghĩa là phân tầng không dựa trên sự khác biệt tự nhiên của các cá nhân, cũng không chủ yếu được tạo ra do sự khác nhau về tài đức và sự cống hiến một cách thực tế của mỗi người cho xã hội. Phân tầng xã hội không hợp thức là sự phân tầng dựa vào những hành vi trái pháp luật, tham nhũng, lừa gạt, trộm cắp, buôn bán phi pháp... để trở nên giàu có, luôn lọt, xu nịnh, để có vị trí cao trong xã hội hoặc lười biếng, ỷ lại để rơi vào sự nghèo khổ, hèn kém.

Trong xã hội phân tầng không hợp thức thì kẻ bất tài vô dụng vẫn có thể chiếm vị trí cao, họ vẫn có thể chiếm đoạt nhiều của cải làm giàu bất chính và những người tài đức lại không được như vậy. Đó là sự bất công xã hội. Trong xã hội phân tầng không hợp thức, kẻ lười biếng, vô đạo đức, bất tài vẫn có thể "ăn trên ngồi trốc", hưởng thụ nhiều hơn những gì đáng được hưởng, chiếm giữ những vị trí cao, lạm dụng uy quyền chi phối người khác. Những người có tài đức có thể bị vùi dập, bị thiệt thòi và chịu nhiều cảnh uất ức, bất công, bị đối xử phân biệt, thậm chí bị ngược đãi. Sự phân tầng xã hội không hợp thức là biểu hiện của sự bất công xã hội, đồng thời là bất bình đẳng xã hội và vì vậy là tiêu cực, là nhân tố kìm hãm sự phát triển của xã hội.

Biểu hiện rõ nét nhất của phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là phân hoá tài sản, phân hoá giàu nghèo. Phân hoá giàu nghèo là một hiện tượng mang tính quy luật, gắn bó một cách mật thiết với phân tầng xã hội, đồng là một nhân tố cấu thành của phân tầng xã hội. Trong ba đặc trưng chính của phân tầng xã hội bao gồm sự khác biệt về địa vị kinh tế (hay tài sản), địa vị chính trị (hay quyền lực), địa vị xã hội (hay uy tín), thì phân hoá giàu nghèo là biểu hiện về mặt xã hội của sự khác biệt về mặt địa vị kinh tế (vấn đề giàu hay nghèo, nhiều tài sản hay ít tài sản)... Tuy nhiên, theo nghĩa rộng hơn phân hoá giàu nghèo không chỉ bó hẹp ở sự xem xét thuần tuý về mặt kinh tế, tài sản, thu nhập cao hay thấp... mà nó còn xem xét đến những khía cạnh khác trực tiếp hay gián tiếp liên quan đến yếu tố kinh tế như trình độ học vấn, loại nghề nghiệp, tình trạng sức khoẻ, mức tiêu dùng văn hoá...

Hơn nữa khi nói đến phân tầng xã hội, chúng ta không chỉ đề cập đến hai nhóm xã hội giàu hay nghèo, mà xem xét một cấu trúc thang bậc nhiều tầng xã hội hơn... Nó xem xét cả trong trạng thái *tĩnh* và trạng thái *động* của cấu trúc xã hội cả những động thái và phương thức tạo ra sự biến đổi toàn bộ cấu trúc xã hội cũng như trong nội bộ từng tầng, từng nhóm xã hội. Trong khi đó, khi nói tới phân hoá giàu nghèo chúng ta chủ yếu chỉ xem xét đến trạng thái "động" trạng thái đang biến đổi của cấu trúc xã hội mà thường là lúc đầu các thành viên trong xã hội đó có thể tương đối ngang bằng nhau, đồng đều nhau song dần dần sẽ trở nên khác biệt nhau (become differentiation) về mặt kinh tế, tài sản, thu nhập, mức sống.

Trong quá trình đổi mới, hội nhập, phát triển kinh tế thị trường bên cạnh những thành tựu to lớn đạt được trên nhiều lĩnh vực thì hiện tượng phân tầng, phân hoá xã hội cũng ngày một nổi lên rõ nét. Mặc dù trong lĩnh vực xoá đói giảm nghèo, nước ta đã đạt được những thành tựu đầy ấn tượng, dẫn đầu các nước đang phát triển song "sự phân hoá giàu nghèo giữa các vùng, giữa thành thị và nông thôn và giữa các vùng dân cư tăng nhanh" (Đảng Cộng sản Việt Nam, 1996, tr. 64), "khoảng cách chênh lệch về thu nhập, mức sống giữa các tầng lớp nhân dân, giữa các vùng có xu hướng doãng ra" (Đảng Cộng sản Việt Nam, 2006, tr. 63).

Tóm lại, phân tầng xã hội và phân hoá giàu nghèo là những hiện tượng khách quan, tự nhiên, độc lập với ý muốn của con người. Trong quá trình phát triển kinh tế thị trường, hội nhập kinh tế quốc tế hiện nay ở nước ta, những hiện tượng này ngày càng trở nên đặc biệt bức xúc hơn và đòi hỏi Đảng, Nhà nước, các nhà khoa học, các nhà lãnh đạo quản lý cũng như cả cộng đồng cần có cách nhìn, những nhận định và cách giải quyết một cách khách quan, khoa học, đúng đắn với những hiện tượng này.

1. Trước hết phải thấy rằng phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là một tất yếu kinh tế - xã hội. Nó vừa phản ánh những vấn đề mang tính quy luật nói chung, vừa là kết quả trực tiếp của sự nghiệp đổi mới, của kinh tế thị trường, mở cửa, phản ánh những biến đổi trong cơ cấu kinh tế và tính năng động của xã hội.

2. Phân tầng xã hội nước ta hiện nay có cả phân tầng xã hội hợp thức và phân tầng xã hội không hợp thức. Vì vậy cần phải có cái nhìn tỉnh táo, biện chứng và vạch rõ đường phân ranh giữa hai loại phân tầng này. Điều quan trọng trước tiên là ở chỗ, cần phải thừa nhận và tạo mọi điều kiện cần thiết cho sự khẳng định của phân tầng xã hội hợp thức. Cần phải làm cho tất cả mọi người đều hiểu được nội dung thực chất của phân tầng xã hội hợp thức, coi nó là kết quả tự nhiên và hợp quy luật. Từ đó mà ủng hộ nó, thiết chế hoá nó và làm cho nó vận hành được bình thường. Chính sự sắp xếp và tổ chức xã hội dựa trên cơ sở của tài năng, trí tuệ và sự cống hiến thực tế của mỗi cá nhân cho xã hội là sự đảm bảo hợp lý, công bằng cho sự phát triển. Một trật tự xã hội như vậy sẽ khích thích được tính tích cực xã hội của mọi thành viên trong xã hội, phát huy được mọi nguồn lực xã hội và tính năng động xã hội.

Đối với phân tầng xã hội không hợp thức, tức là một trật tự xã hội công bằng, bất hợp lý, dựa trên những cơ sở tiêu cực xã hội, chúng ta cần kiên quyết đấu tranh loại bỏ nó ra khỏi đời sống xã hội.

3. Phân tầng xã hội đang diễn ra một cách phổ biến và khá phức tạp trên tất cả các bình diện, các lĩnh vực của đời sống xã hội nước ta. Nó diễn ra trên phạm vi cả nước, ở cả trong nội bộ mỗi giai cấp và giữa các tầng lớp. Nơi nào mà kinh tế phát triển thị trường hàng hóa sôi động thì nơi đó phân tầng xã hội càng diễn ra gay gắt hơn. Còn nơi sản xuất hàng hóa chưa xuất hiện hoặc chưa phát triển thì sự phân tầng xã hội ở đó còn mờ nhạt.

Biểu hiện rõ nét nhất của phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là phân hóa tài sản, phân hóa giàu - nghèo. Đây cũng là đặc trưng quan trọng nhất là vấn đề xã hội bức xúc nhất. Cần phải nhìn nhận nghiêm túc và có cách giải quyết một cách kịp thời có hiệu quả đối với các vấn đề này.

4. Phân tầng xã hội và phân hóa giàu nghèo là hai hiện tượng vừa có điểm chung, chồng lấn lên nhau, vừa có sự khác biệt tương đối với nhau. Bởi vậy, trong chiến lược toàn diện về tăng trưởng kinh tế và xoá đói giảm nghèo cần phải có những chương trình, giải pháp đồng bộ. Chẳng hạn trong khi cần thiết phải khuyến khích người dân làm giàu hợp pháp trên cơ sở của phân tầng xã hội hợp thức thì cũng cần phải tạo điều kiện, cơ hội tốt hơn nữa cho người nghèo để họ vươn lên thoát nghèo. Ví dụ: tạo nhiều chỗ làm việc mới, cung cấp dịch vụ thuận tiện để người nghèo dễ tiếp cận, nâng cao năng suất lao động nhằm hạ giá thành, bán hàng hóa giá rẻ cho người nghèo, tăng thu nhập, cải thiện đời sống cho người nghèo. Ngược lại, để đẩy mạnh hơn nữa sự nghiệp xoá đói giảm nghèo, thu hẹp dần khoảng cách giàu nghèo thì vấn đề là ở chỗ, chúng ta không chỉ trực tiếp tập trung mọi nguồn lực cho người nghèo, hướng vào người nghèo mà còn cần phải đồng thời mạnh dạn đầu tư cho người giàu, vùng giàu, những *tam giác, tứ giác* kinh tế, những vùng động lực, vùng tăng trưởng kinh tế, những mạnh thường quân, những *đầu tàu* kinh tế khoẻ mạnh, sung mãn nhằm hỗ trợ vùng nghèo, người nghèo, thúc đẩy người nghèo vươn lên thoát nghèo.

5. Trong khi chúng ta dứt khoát phải tập trung mọi sự chỉ đạo để xây dựng cho được mô hình phân tầng xã hội hợp thức gắn chặt nó với sự nghiệp xoá đói giảm nghèo, khắc phục từng bước xu hướng dẫn ra quá xa khoảng cách giàu nghèo thì đồng thời chúng ta cũng cần thiết phải đặt nó trong một chiến lược phát triển kinh tế - xã hội tổng hợp của đất nước... Nó cần phải được Đảng, Nhà nước và toàn xã hội quyết tâm, bền bỉ thực hiện...

6. Phân tầng xã hội nước ta hiện nay không chỉ biểu hiện ở mặt phân tầng về kinh tế, tài sản mà còn biểu hiện cả về mặt quyền lực và uy tín. Sẽ là hợp lý nếu có sự hội đủ ba yếu tố đó trên cơ sở phân tầng xã hội hợp thức. Song đáng tiếc là đang có một số người lạm dụng quyền lực của Nhà nước giao cho để làm giàu bất chính. Hoặc lại có những kẻ dùng tiền bạc để mua bằng cấp, học vị, chức vụ (quyền lực). Sự liên minh giữa một số người có chức quyền bị tha hoá, biến chất với một số phần tử làm ăn phi pháp khác ở ngoài xã hội đang tạo ra những tam giác quyền lực giả tạo, quái đản, bất hợp thức. Điều này gây ra những nguy hại rất nghiêm trọng cho sự phát triển, là một trong những nguyên nhân dẫn đến mất ổn định xã hội.

Trước những hiện tượng này cần phải kiên quyết đấu tranh ngăn chặn và xoá bỏ các biểu hiện của phân tầng xã hội không hợp thức.

Cần thông qua sự chuyển đổi kinh tế, những biến đổi trong cơ cấu phân tầng xã hội với những biểu hiện đa dạng của tính cơ động xã hội, năng động xã hội của các cá nhân và nhóm xã hội để tìm ra cơ chế tốt nhất nhằm phát hiện ra

những cá nhân và nhóm xã hội ưu trội, những phần tử ưu tú nhất có năng lực lãnh đạo, quản lý, sản xuất, kinh doanh từ đó thu hút họ, đào tạo và sắp xếp họ vào bộ máy lãnh đạo, quản lý xã hội. Có làm như vậy mới phát huy tiềm năng trí tuệ và nguồn lực con người.

7. Để xây dựng và thúc đẩy mạnh mẽ hơn nữa mô hình phân tầng xã hội hợp thức và sự nghiệp xoá đói giảm nghèo, khắc phục những hậu quả xã hội tiêu cực do phân hoá giàu nghèo - hậu quả trực tiếp của phân tầng xã hội bất hợp thức gây ra, Nhà nước cần tiếp tục soạn thảo, sửa đổi, hoàn thiện và ban hành một loạt các chính sách nhằm phân bố lại sản xuất, sắp xếp lại lao động, điều tiết thu thập, quan hệ cung cầu, bình ổn giá một số mặt hàng thiết yếu nhằm bảo đảm cuộc sống bình thường cho người thu nhập thấp, mở rộng và đa dạng hoá hệ thống bảo hiểm xã hội theo phương hướng tiện lợi cho mọi người dân (đặc biệt trong đó có nhóm xã hội nghèo).

Tiếp tục cải cách bộ máy hành chính nhà nước, giảm thiểu các thủ tục, minh bạch hoá các hoạt động dịch vụ, tài chính, chính sách, giữ nghiêm pháp luật, ngăn chặn trừng phạt kịp thời các hành vi tham nhũng tiêu cực, lãng phí những nhiều, hạch sách nhân dân... Từng bước lành mạnh hoá, văn minh hoá công sở và đội ngũ cán bộ, viên chức cao cấp

9. Đẩy mạnh hoạt động tôn vinh các nhà khoa học có nhiều phát minh, sáng kiến, các nhà lãnh đạo quản lý tài ba, vinh danh các doanh nhân làm ăn giỏi, làm giàu hợp pháp, hợp thức, tạo được nhiều việc làm cho người lao động, có sức cạnh tranh mạnh trong thương trường, biểu dương các gương người tốt, việc tốt, lao động có kỷ luật, tác phong lao động công nghiệp, lao động có năng suất cao... Mặt khác, phát động nhiều phong trào, lồng ghép các hoạt động nhằm giúp đỡ người nghèo, người yếu thế có điều kiện, cơ hội và những năng lực vận dụng cơ hội để vươn lên thoát nghèo(**).

Chú thích

** Bài đã đăng trên Tạp chí Khoa học Xã hội TP. Hồ Chí Minh, số 4/2007.